

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2020.58.56-64>

УДК 72.03+725.7

Громнюк Адріана Ігорівна,
*кандидат архітектури, асистент кафедри
Дизайну та основ архітектури
Національний університет «Львівська політехніка»
adja304@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0248-1218>*

КОРЧМА ЯК УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ТИП ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧУВАННЯ

Анотація: у статті здійснено аналіз корчм, їх різновидів як перших прототипів підприємств харчування. Виявлено їх планувальні, функційні, типологічні та композиційні особливості в контексті пошуку інструментарію для формування нових самобутніх образів та національної ідентичності середовища закладів харчування. Визначено основні архітектурно-художні засоби використання українських етнічних мотивів в архітектурі сучасних інтер'єрів підприємств харчування.

Ключові слова: корчма; заїзд; історичний тип підприємств харчування; об'ємно-планувальна структура; етнічні мотиви; засоби використання етнічних мотивів.

Постановка проблеми. Розвиваючи питання проектування самобутнього архітектурного середовища підприємств харчування з використанням українських етнічних мотивів, варто звернутися до історичних передумов формування та генези таких закладів, корені яких сягають часів Київської Русі. Зокрема слід розглянути корчми як історичний український тип підприємств харчування з точки зору їх об'ємно-планувальної структури, функційних, типологічних та композиційних особливостей. Доцільним є визначення первинних функцій корчм. Аналіз корчм як історичного надбання традиційної української архітектури дасть змогу розширити палітру архітектурно-художніх засобів для формування самобутнього українського національно орієнтованого архітектурного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості об'ємно-просторової та функційної організації корчм, заїздів висвітлено у роботах науковців: А. Данилюка, З. Гудченко, О. Козакової. Роль корчми в культурно-соціальному житті нашого народу як важливого громадського осередку досліджено в роботах Р. Кюнцлі, В. Русавської.

Розвиток етнокультурних традицій в сучасній архітектурній практиці розглядають науковці Б. Божинський, Д. Войтович, В. Мироненко, В. Уреньов та ін. Питання, присвячені темі використання етнічних мотивів у проектуванні архітектури сучасних інтер'єрів, зокрема громадських споруд, розкриті в наукових працях І. Бондаренко, О. Георгієвої, А. Громнюк, І. Кузнецової, Л. Обуховської, О. Олійник, М. Подлевських, Д. Рудик, Н. Сергєєвої.

Фундаментальним науковими працями, які присвячені особливостям народної архітектури в різних етнографічних регіонах України є роботи Ю. Гошка [1], Т. Кіщука [1], В. Масненка [5], І. Могитича [1], В. Ракшанова [5], В. Самойловича [6], В. Сушко [7], П. Федаки [1], П. Юрченка [8]. Цінний ілюстративний матеріал архітектурної спадщини України, у тому числі корчм, міститься у краєзнавчій літературі, зокрема у публікаціях: З. Гудченко [10], Я. Байрака, П. Федаки [9], Г. Слюсара [14].

Метою публікації є аналіз об'ємно-планувальних, функційних, типологічних та композиційних особливостей корчм як історичного українського типу підприємств харчування в контексті пошуку архітектурно-художніх засобів для проектування самобутнього архітектурного середовища підприємств харчування з використанням українських етнічних мотивів.

Основна частина. Перші корчми (інша назва шинки) виникли на теренах нашої держави ще у до монгольські часи (XII-XIII ст.). Вони розташовувалися переважно у містах і великих селах при дорогах, на перехрестях, а також в центрі. Тут можна було придбати напої, а також поїсти, відпочити та навіть потанцювати – деякі господарі запрошували музикантів, які розважали гостей музикою [4, с. 202]. Також корчма була громадським осередком, де зачитувалися урядові постанови, вирішувалися справи громади, складалися договори, судді ухвалювали рішення. У неділю та у свята корчма ставала місцем спілкування, обміну інформацією, своєрідним «клубом для бесід» [15, с. 61-62]. У корчмах відбувалися і торгівельні відносини: селяни мали змогу обміняти власні продукти на інші пропоновані корчмарем товари (нафту, сірники, сіль) [13, с. 52]. Отже, серед основних функцій корчми можна виділити наступні: функцію споживання їжі та напоїв, готельну функцію (нічліг), адміністративну, торгівельну, соціальну, культурно-розважальну та складську (зберігання продуктів).

Будівля найпростішої корчми мала в основі планувальний тип хати «на дві половини» – складалася з двох приміщень, які розділяли сіни: корчми та житла, де можна було переночувати. Корчма, в свою чергу, поділялася стіною на дві частини: шинок і прилавки та столи (1 або 2) з лавами. Часто шинок був відгороджений від обіднього залу зі всіх сторін латинами, при цьому корчмар обслуговував відвідувачів через невелике вікно. Всі меблі інколи в залі були

нерухомо прикріплені до підлоги та стін. Такі заходи пояснюються частими бійками, які виникали серед нетверезих відвідувачів [4, с. 204]. Завдяки широкому декоровану підсінні на головному фасаді корчми відрізнялися від інших місцевих будівель [11, с.196].

У кінці XVIII ст. основне приміщення корчми мало два вікна, посередині стояв довгий стіл з ослоном, збоку ще столик зі табуретами, пекарська піч. Лави знаходилися коло печі та дві біля стін. Будівля корчми містила комору (зі входом із головного приміщення) для зберігання продуктів та напоїв, житлову / гостьову кімнату з ванькиром, до якої вхід був із сіней. У цій кімнаті посередині розташовувався стіл, під стінами – піч, лави, тапчан. Кухня знаходилася в сінях, мала дерев'яний стіл. Позаду корчми будували пивницю для зберігання спиртних напоїв, збоку розміщувалася стайня [4, с. 205].

Різновидом корчм були корчми із заїздами (заїжджі двори). Вони були більших розмірів, із довгим підсінням, яке йшло вглиб крізь усю будівлю. Із підсіння можна було потрапити до корчми, у кімнати для приїжджих, житло господаря, інколи із нього можна було піднятися сходами у кімнати на другий поверх. Будівля заїзду часто поділялася на передню та задню частини. У першій розташовувалися вищезгадані приміщення, у задній частині були комори, стайня, дровітня [4, с. 205]. Обідній зал – приміщення корчми та житло господаря розміщувалися з правої сторони заїзду [10, с. 86].

У XIX ст. у корчмах із заїздами, зазвичай, було дві гостьові кімнати: одна скромніша – для простих селян, інша комфортно обладнана – для багатих гостей. У першій – стояли нари, лава, скриня та шафа. У другій гостьовій кімнаті, яка мала менші розміри від попередньої, розміщували більше меблів: дві скрині, два ліжка, шафу, комод, стіл із стільцем. Такі корчми були розраховані для обслуговування подорожуючих [10, с. 86-88]. Розташування меблів було таке ж, яке і в сільському житлі.

Корчми із заїздами були більшими по довжині та ширині від звичайних корчм та хат [4, с. 205]. Часто вони мали ганок.

Відомі такі назви корчм – «Вигода», «Утіха», «Весела», «Забава», «Гулянка», «Розкішна» тощо.

У XVII- XVIII столітті виник новий тип корчм – заїзди. Іноді їх ототожнюють із корчмами із заїздами. Заїзди відрізнялися від корчм більшою кількістю приміщень різного призначення, що розміщувалися групами відповідно до їх функцій. До них входили приміщення житла сім'ї господаря, кімнати для гостей, господарські приміщення та двір для перебування коней або крита стайня [12, с. 43]. Заїзди, на відміну від корчм, розташовувалися у містах та містечках та були здебільшого мурованими. [11, с. 197].

При симетричному вирішенні будівлі заїзду з одного боку розташовувалися кімнати господаря та його сім'ї, з іншого – кімнати для гостей. Двері кожної з кімнат виходили до стайні з возівнею. При асиметричній композиції заїзду з одного боку розміщувався сам заїзд – стайня для коней з екіпажами, з другого – житлові приміщення. У такому випадку у ближчих до вулиці кімнатах перебував господар, дальні займали заїжджі. Функційній структурі заїздів відповідали їх екстер'єри. Наявність воріт посередині фасаду будівлі або збоку свідчила, що за ними розміщувався широкий наскрізний проїзд для коней під спільним дахом із житлом, проте без стелі над ним [3, с. 115 - 116].

Очевидно, що корчми за своєю об'ємно-планувальною структурою похідні від будівель сільських хат, а їхні функційні, композиційно-декоративні засоби були досить скромними. Отже, джерелом архітектурно-художніх засобів для використання етнічних мотивів в сучасному середовищі підприємств харчування є як архітектура корчм, так і житлова (українське сільське житло кінця XIX початку XX ст.).

Визначено основні архітектурно-художні засоби використання етнічних мотивів в архітектурі сучасних інтер'єрів підприємств харчування: застосування своєрідної композиційної структури: архітектурно-планувальної, об'ємно-просторової композиції, композиції інтер'єру основного приміщення; використання традиційних місцевих матеріалів: дерева, каменю, соломи, глини, очерету, лози тощо; формування ландшафтно-природних зон; застосування орнаментів і візуально-образної символіки; використання архітектурних елементів, притаманних народній архітектурі; застосування народних меблів з національними та регіональними особливостями; використання предметів декоративного та народного мистецтва; особливості декорування окремих деталей і конструктивних елементів, предметів; застосування елементів природи та озеленення; колористика, притаманна тій чи іншій етнічній стилістиці; фактура, текстура та структура облицювальних матеріалів, використаних в оздобленні інтер'єрів; освітлення; фірмовий стиль, його елементи [2, с. 12].

Висновки. Формування нових самобутніх образів та національної ідентичності в архітектурному та предметному середовищі сучасних підприємств харчування відбувається з допомогою глибинних культурних цінностей, застосування народної архітектурно-мистецької спадщини. Корчми, заїзди є першими прототипи сучасних закладів харчування, важливими об'єктами традиційної української архітектури.

Визначено, що в корчмах поєднувалися функції споживання напоїв та їжі, готельна (нічліг), адміністративна, торгівельна, соціальна, культурно-розважальна та складська функції.

Подано особливості об'ємно-просторової структури корчм, заїздів та функційної організації їх інтер'єрів.

Визначено основні архітектурно-художні засоби використання етнічних мотивів в архітектурі сучасних інтер'єрів підприємств харчування.

Список джерел

1. Гошко Ю. Г., Кіщук Т. В., Могитич І. Р., Федака П. М. Народна архітектура українських Карпат XV – XX ст. Київ: Наукова думка, 1987. 272 с.

2. Громнюк А. І. Етнічні мотиви в архітектурі сучасних інтер'єрів підприємств харчування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата архітектури: 18.00.01. Львів, 2016. 21 с.

3. Гудченко З. С. Некоторые особенности архитектуры местечек Украины (конец XVIII – начало XX в.). Советская этнография. 1978. № 5. С. 109-118.

4. Данилюк А. Г. Давня архітектура українського села: етнографічний нарис. Київ: Техніка, 2008. 256 с.

5. Масненко В. В., Ракшанов В. Б. Українська хата. Черкаси: Брама- Україна, 2012. 190 с.

6. Самойлович В. П. Народна архітектура України в ілюстраціях. Київ: Абрис, 1999. 281 с.

7. Сушко В. А. Житлове будівництво українців Слобожанщини у XVIII – XX століттях. *Матеріали до української етнології: щорічник: збірка наукових праць*. Київ: НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, Асоціація етнологів, 2011. Вип. 10 (13). С. 111-115.

8. Юрченко П. Г. Дерев'яна архітектура України. Київ: Будівельник, 1970. 192 с.

9. Байрак Я., Федака П. Закарпатський музей народної архітектури та побуту: путівник. (*Україна споконвічна: веб-сайт*.) Ужгород: Карпати, 1986. 128 с. URL: <http://etnoua.info/novyny/putivnyk-ro-zakarpatskomu-mnarp-uzhhorod-1986/> (дата звернення 2.10.2020)

10. Гудченко З. С. Музеї народної архітектури України. (*Україна споконвічна: веб-сайт*.) Київ: Будівельник, 1981. 120 с. URL: <http://etnoua.info/novyny/knyha-muzeji-narodnoji-arhitektury-ukrajiny-zgudchenko-1981/> (дата звернення: 2.10.2020)

11. Козакова О. М. Архітектурна типологія містечкових корчем та заїздів. *Українська академія мистецтва*. 2014. Вип. 22. С. 190-198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2014_22_22 (дата звернення: 10.10.2020)
12. Козакова О. М. До питання еволюції функціональної програми готельних будівель Західної України. *Архітектурний вісник КНУБА*. 2014. № 2. С. 35–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/avk_2014_1_7 (дата звернення: 10.10.2020)
13. Кюнцлі. Р. В. Корчма та шинок як феномен співіснування євреїв і українців у культурно-художньому просторі українського села. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2014. Вип. 20(2). С. 51-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uk_msshr_2014_20%282%29_15 (дата звернення: 12.10.2020)
14. Музей народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому: фотоальбом. (*Україна споконвічна*: веб-сайт.) [автор тексту: Г. Слюсар, упорядник: О. Полянський, фото: С. Крячко]. Київ: Мистецтво, 1981. 64 с. URL: <http://etnoua.info/novyny/fotoalbum-muzej-narodnoji-arhitektury-ta-pobutu-v-perejaslavi-hmelnyskomu-1981-ukrajinskoju-ta-anhlijskoju/> (дата звернення 2.10.2020)
15. Русавська В. А. Корчма як заклад української гостинності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 4. С. 60-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_4_14 (дата звернення: 8.10.2020)

References

1. Hoshko, YU. H., Kishchuk, T. V, Mohytych, I. R., Fedaka, P. M. (1987). *Narodna arkhitektura ukrayins'kykh Karpat XV - XX st.* [Folk architecture of the Ukrainian Carpathians XV - XX centuries]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
2. Gromnyuk, A. I. (2016). *Etnichni motyvy v arkhitekturi suchasnykh interieriv pidprijemstv kharchuvannia* [Ethnic motives in the architecture of modern interiors of catering industry]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv: Lviv Polytechnic National University (in Ukrainian).
3. Hudchenko, Z. S. (1978). *Nekotoryye osobennosti arkhitektury mestecek Ukrainy (konets XVIII – nachalo XX v.)* [Some features of the architecture of the townships of Ukraine (late 18th - early 20th century)] *Sovetskaya etnografiya – Soviet ethnography*, 5. 109-118 (in Russian).
4. Danylyuk, A. H. (2008). *Davnya arkhitektura ukrayins'koho sela: etnografichnyy narys* [Ancient architecture of the Ukrainian village: ethnographic essay]. Kyiv (in Ukrainian).

5. Masnenko, V. V., & Rakshanov, V. B. (2012). *Ukrayins'ka khata* [Ukrainian house]. Cherkasy: Brama- Ukrayina (in Ukrainian).

6. Samoylovych, V. P. (1999). *Narodna arkhitektura Ukrayiny v ilyustratsiyakh* [Folk architecture of Ukraine in illustrations]. Kyiv: Abrys (in Ukrainian).

7. Sushko, V. A. (2011). Zhytlove budivnytstvo ukrayintsiv Slobozhanshchyny u XVIII – XX stolittiyakh [Housing construction of Ukrainians Slobozhanshchina in the eighteenth - twentieth centuries] *Materialy do ukrayins'koyi etnologiyi: shchorichnyk: zbirka naukovykh prats' – Materials for Ukrainian ethnology: yearbook: a collection of scientific papers*, 10 (13). 111-115. (in Ukrainian).

8. Yurchenko, P. H. (1970). *Derev'yana arkhitektura Ukrayiny* [Wooden architecture of Ukraine]. Kyiv: Budivel'nyk (in Ukrainian).

9. Bayrak, YA., Fedaka, P. (1986). Zakarpat's'kyi muzey narodnoyi arkhitektury ta pobutu: putivnyk [Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life: a guide]. Uzhhorod: Karpaty. "Ukrayina spokonvichna": veb-sayt ["Primitive Ukraine": website]. URL: <http://etnoua.info/novyny/putivnyk-po-zakarpatskomu-mnap-uzhhorod-1986/> (in Ukrainian).

10. Hudchenko, Z. S. (1981). Muzeyi narodnoyi arkhitektury Ukrayiny [Museums of Folk Architecture of Ukraine]. Kyiv: Budivel'nyk. "Ukrayina spokonvichna": veb-sayt ["Primitive Ukraine": website]. URL: <http://etnoua.info/novyny/knyha-muzeji-narodnoji-arhitektury-ukrajiny-zgudchenko-1981/> (in Ukrainian).

11. Kozakova, O. M. (2014). Arkhitekturna typolohiya mistechkovykh korchem ta zayizdiv [Architectural typology of town snags and races]. *Ukrayins'ka akademiya mystetstva. – Ukrainian Academy of Arts*, 22. 190-198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2014_22_22 (in Ukrainian).

12. Kozakova, O. M. (2014). Do pytannya evolyutsiyi funktsional'noyi prohramy hotel'nykh budivel' Zakhidnoyi Ukrayiny [On the evolution of the functional program of hotel buildings in Western Ukraine]. *Arkhitekturnyy visnyk KNUBA – Architectural Bulletin of KNUBA*, 2. 35–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/avk_2014_1_7 (in Ukrainian).

13. Kyuntsli, R. V. (2014). Korchma ta shynok yak fenomen spivisnuvannya yevreyiv i ukrayintsiv u kul'turno-khudozhn'omu prostori ukrayins'koho sela [Korchma and pub as a phenomenon of coexistence of Jews and Ukrainians in the cultural and artistic space of the Ukrainian village]. *Ukrayins'ka kul'tura: mynule, suchasne, shlyakhy rozvytku – Ukrainian culture: past, present, ways of development*, 20(2). 51-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uk_msshr_2014_20%282%29_15 (in Ukrainian).

14. Muzey narodnoyi arkhitektury ta pobutu v Pereyaslavi-Khmel'nyts'komu: fotoal'bom [Museum of Folk Architecture and Life in Pereyaslav-Khmelnytsky: photo album] (1981). [avtor tekstu: H. Slyusar, uporyadnyk: O. Polyans'kyi, foto:

S. Kryachko]. Kyiv: Mystetstvo. "Ukrayina spokonvichna": veb-sayt ["Primitive Ukraine": website]. URL: <http://etnoua.info/novyny/fotoalbom-muzej-narodnoji-arhitektury-ta-pobutu-v-perejaslavi-hmelnyckomu-1981-ukrajinskoju-ta-anhlijskoju/> (in Ukrainian).

15. Rusavs'ka, V. A. (2013). Korchma yak zaklad ukrayins'koyi hostynnosti [Tavern as an institution of Ukrainian hospitality]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi kerivnykh kadriv kul'tury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Management of Culture and Arts*, 4. 60-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkm_2013_4_14 (in Ukrainian).

Аннотация

Громнюк Адриана Игоревна, кандидат архитектуры, ассистент кафедры дизайна и основ архитектуры, Национальный университет «Львовская политехника».

Корчма как украинский исторический тип предприятий питания.

В статье осуществлен анализ корчм, их разновидностей как первых прототипов предприятий питания. Выявлено их планировочные, функциональные, типологические и композиционные особенности в контексте поиска инструментария для формирования новых самобытных образов и национальной идентичности среды заведений. Определены основные архитектурно-художественные средства использования украинских этнических мотивов в архитектуре современных интерьеров предприятий питания.

Ключевые слова: корчма; постоялый двор; исторический тип предприятий питания; объемно-планировочная структура; этнические мотивы; средства использования этнических мотивов.

Annotation

Adriana Gromnyuk, Candidate of Architecture, Assistant of the Department of Design and Architecture Fundamentals, Lviv Polytechnic National University.

Inn as a ukrainian historical feature of catering establishment.

The analysis of inn, as first catering companies, was performed in the present article. There were explored their planning, functional, typological and compositional features in the context of the tools search for the formation unique images and national identity of the environment of catering institutions. The main inn functions are highlighted as food and beverages consumption, accommodation service, administration, trading, social and cultural entertainment, warehousing etc.

The building of the simplest inn was based on a planning type of the house "by two halves" – consisted of two rooms that were divided by the hay: inns and accommodation were the one could stay over. The inn, in turn, was divided by a

wall into two parts: a tavern with counters and tables with benches. A type of inn were ones with drive-inns (drive-inn backyards). They were larger, with longer arcades that went deep through entire building. Later, a new type of inn appeared – drive-in accommodation. Those differed from the normal inn by a larger number of rooms of various purposes, that were separated in groups according to their purposes. These included the owner's family accommodations, guests rooms, utility rooms and a horse yard or covered stable.

It was discovered that the taverns by their spatial and planning structure were derived from the buildings similar to countryside houses and their functional, decorative and compositional means were quite humble. Therefore, the source of architectural and artistic means for the ethnic motives use in the modern environment of catering establishments is both the inn architecture and housing mean (Ukrainian rural housing of the late XIX and early XX centuries).

There were identified the main architectural and artistic means of using Ukrainian ethnic motifs in the architecture of modern interiors of catering establishments.

Keywords: inn; drive-in accommodation; historical type of catering establishment; spatial planning structure; ethnic motives; means of the use of ethnic motives.